

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА НАУКОВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА БІБЛІОТЕКА
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ДОСЛІДНА СТАНЦІЯ ІМ. М. І. ВАВИЛОВА
ІНСТИТУТУ СВИНАРСТВА І АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА НААН
МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ ЕКСПЕРТИЗИ СОРТІВ РОСЛИН

*До 130-річчя появи сільськогосподарської
дослідної справи як організації
та створення Полтавського дослідного поля*

ІСТОРІЯ ОСВІТИ, НАУКИ І ТЕХНІКИ В УКРАЇНІ

*Матеріали ІХ Всеукраїнської конференції
молодих учених та спеціалістів*

22 травня 2014 р.

КИЇВ – 2014

В.О. КУДАШЕВ (1846-?): З БІОГРАФІЇ ТА ТВОРЧОСТІ ОДНОГО З ПОНЕРІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДОСЛІДНОЇ СПРАВИ

Самородов В.М., Поспелов С.В.

Полтавська державна аграрна академія (м. Полтава)

Загальновідомим є той факт, що зародження та розвиток вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи починає відлік своєї історії з 1884 р., коли була створена перша постійно діюча казенна інституція – Полтавське дослідне поле. Разом із цим, історики аграрної науки не акцентують увагу наукової спільноти на тому, що її програма у певній мірі формувалась під впливом іншого Дослідного поля, яке на шість років раніше за згадане було організоване теж у Полтавській губернії.

Мова йде про приватний структурний підрозділ маєтку князя В.О. Кудашева (1846-?) у селі Кир'яківка (раніше – Майданівка) Кременчуцького повіту (нині Глобинського району Полтавської обл.). Саме тут, на площі 141,7 га, вперше на теренах сучасної України було закладено багатофакторний стаціонарний польовий дослід із вивчення глибини оранки, впливу органічних добрив та строків обробки пару (1878–1890). Таким чином, В.О.Кудашев першим на теренах величезної аграрної країни порушив існуючі погляди на глибину обробки ґрунту під озимину. Справа в тому, що Володимир Олександрович вважав, що принцип збереження ґрунтової вологи при обробітку ґрунту під озиму пшеницю повинен бути наріжним каменем кожного господарника – аграрія. З огляду на це, він експериментально довів переваги мілкого обробітку, як способу збереження ґрунтової вологи. З означених питань В.О.Кудашев видав низку праць, які у 1896 р. було відзначено престижною на той час відзнакою – Золотою медаллю Імператорського Вільно-економічного товариства. Ці досліді В.О. Кудашева стали знаковими як для науковців, так і для практиків тогочасної Росії. Недарма президент Полтавського сільськогосподарського товариства Д.К. Квітка наголошував (1892): «...опыты кн. Кудашева и его выводы для нас имеют непреложные достоинства уже потому, что он обратил внимание на доминирующее значение в нашей земледельческой культуре вопроса о сохранении влажности в почве». Крім цього, Дмитро Константинович відмічав, що після згаданих експериментів Полтавському дослідному полю «легко организовать научно обставленный опыт для разъяснения вопроса о сохранении в почве влажности». Саме тому Програма цієї установи передбачала вивчення питань вологості ґрунту в зв'язку

з його обробітком, що навіки уславило Полтавське дослідне поле, а згодом і Дослідну станцію, створену на його основі.

Досліди В.О. Кудашева привернули увагу класиків землеробства – В.В. Докучаєва та П.А. Костичева, які особисто побували в маєтку князя. Слід відмітити, що П.А. Костичев відмічав «превосходные урожаи» в господарстві, тоді як у сусідніх маєтках вони були «крайне плохие». Згадуючи про це, у 1902 р. В.О. Кудашев писав: «Покойный профессор Костычев (бывший у меня) – на моих именно полях, – и пришел к тем советам по обработке черноземов, которые изложены им в известной книжке «О борьбе с засухами в черноземной области посредством обработки полей». Не зважаючи на таку високу оцінку, інший видатний землероб – О.О. Ізмаїльський був постійним опонентом князя – досліднопольця. Даючи глибокий та всебічний розбір праці В.О. Кудашева на засідання Полтавського сільськогосподарського товариства влітку 1892 р., Олександр Олексійович, зокрема, відмічав: «... мы должны сказать откровенно, что относимся с глубоким уважением к редкому труженику, хозяину, не жалеющему времени и средств на опытное разрешение вопросов по технике сельского хозяйства. Подобных явлений у нас в России слишком мало, чтобы проходить их молчанием. Нужно отдать справедливость, что опыты задуманы и скомпанованы с глубоким практическим интересом». Разом з цим, класик аграрної науки вважав, що висновки В.О. Кудашева хоч і непровірні, «... тем не менее дают интересный материал для характеристики значения времени взмета пара».

Цікавою була реакція на експерименти В.О. Кудашева керівників Полтавського дослідного поля. Так, його перший директор Б.П. Черепакін у 1891 р., заявляв: «система обработки, рекомендуемая кн. Кудашевым, несомненно, рациональная...». А трішки пізніше, – восени 1896 р. на засіданні Полтавського сільськогосподарського товариства при обговоренні книги О.О. Ізмаїльського «Влажность почвы и грунтовая вода в связи с рельефом местности и культурным состоянием поверхности почвы», другий директор Поля – В.М. Дьяков відверто сказав: «Князь В.А. Кудашев опередил Александра Алексеевича, опубликовавши свои работы из той же области». Цікаві та дуже важливі коментарі, що визначають пріоритетність досліджень В.О. Кудашева, які за словами авторитетного українського ґрунтознавця О.Н. Соколовського (1927) вирізняються «динамічним характером», надто для посушливих районів України.

На жаль, поза увагою дослідників залишились роботи В.О. Кудашева з кукурудзою, надто як попередником озимої пшениці; сидеральними культурами; мульчуванням; унавожуванням. Щодо останнього, то і сьогодні актуальним є висновок Володимира Олександровича про те, що «Ухаживание за навозом доведение его до надлежащей степени доброкачественности...» різними методами – нагальна проблема для аграріїв.

Та не тільки у царині хліборобства прославився В.О. Кудашев. Він зробив помітний внесок і в інші важливі прикладні сільськогосподарські галузі. Працюючи за межами Полтавської губернії Володимир Олександрович очолював комісію з дослідження природно – історичних і господарсько –

економічних умов пісків Астраханської губернії (1898). Саме тут він проявив себе як перший меліоратор на теренах цього напівпустельного краю, порушивши питання про закріплення пісків.

Вагомим є внесок В.О. Кудашева і у тваринництво, як на теренах України, так і в Росії. У своєму маєтку на Полтавщині князь зарекомендував себе як успішний конезаводчик орловської породи. Скакуни з його стаєнь не раз були відмічені медалями, як Всеросійського, так і місцевого рівнів. Маловідомим є факт про те, що 20 племінних кобил з господарства В.О. Кудашева були у 1888 р. закуплені до Дібрівського кінного заводу на Полтавщині, де стали генетичним ядром цієї знаної установи. Крім цього, Володимир Олександрович, починаючи з 1886 р. одним з перших в Полтавській губернії почав опікуватись розведенням каракульських овець, отримавши для цього породистих плідників від Полтавського сільськогосподарського товариства.

Відображенням глибоких знань князя з питань зоотехнії є його праці, що розкривають стан тваринництва Астраханської губернії. У них Володимир Олександрович першим із дослідників подав детальну характеристику екстер'єру і якостей усіх видів свійських тварин цього краю, а саме: кіз, коней, корів, овець і навіть верблюдів. При цьому було викладено порідний склад, указані особливості екстер'єру тварин та їх еволюція.

Та незважаючи на таку плідну та публічну діяльність біографія В.О. Кудашева майже не відома сучасним дослідникам історії аграрної науки. Іноді вона навіть подається з помилками. Отже спробуємо викласти відомі нам факти життя цього достойника, тим самим зробивши першу спробу реконструкції його біографії.

Відомо, що Володимир Олександрович походив із старовинного російського князівського роду Кудашевих, який вів свою історію від татарських мурз і мав декілька гілок. Одна з них мала відношення до України, зокремо до дворян Полтавської губернії (Кременчуцький та Хорольський повіти). Батьком Володимира Олександровича був відомий генерал-майор і землевласник Олександр Володимирович Кудашев, у родині якого, крім середнього сина Володимира, було ще двоє синів – старший Євген и молодший Микола. У 1859 р. Володимир закінчив юридичний факультет Харківського університету зі ступенем кандидата юридичних наук і розпочав службу канцеляристом Департаменту Державного Казначейства. У подальшому він був чиновником Міністерства фінансів (1873), титулярним радником (1875), земським начальником та гласним Кременчуцьких повітових зборів (1884). Згодом В.О. Кудашева було призначено управляючим державним майном в Астраханській губернії, а потім в Омській губернії (Росія). З 1889 р. Володимир Олександрович знову живе у Санкт-Петербурзі, де працює у Міністерстві землеробства. За власним виразом у 1894 р. він назавжди пориває з Полтавською губернією, поринаючи у світ інтенсивної інтелектуальної роботи як головний редактор (з 1901 по 1904) таких престижних у той час аграрних часописів: «Земледельческая газета», «Вестник Сельского хозяйства», «Сельское хозяйство и Лесоводство», очолює він і редакцію журналу «Известия Министерства Государственных имуществ». Цікаво, що після звільнення

В.О. Кудашева з редакторської посади, його наступник П.Ізмалков дав дуже високу оцінку просвітницької діяльності Володимира Олександровича і не тільки як популяризатора передових аграрних ідей та редактора журналів, а і як приватного господарника-землероба, який лише через хворобу, пов'язану з перевтомою, змушений був полишити роботу. Побивались через це і читачі «Земледельческой газеты». Вони у 1904 р. надслали до її редакції «відкриті листи», у яких напрочуд гарно характеризували В.О. Кудашева. І це не дивно, адже за його редакторства часопис зазнав якісних змін, за що був відзначений Золотою медаллю на Міжнародній виставці журналів і газет у 1902 р.

Відомо й те, що В.О. Кудашев був і знаним громадським діячем – кореспондентом Головного Управління Кінно-заводства у Полтавській губернії (1884), а також Почесним мировим суддею Кременчуцького та Хорольського повітів Полтавської губернії (обирався поспіль три рази). Володимир Олександрович був багаторічним активним членом Полтавського сільськогосподарського товариства, з яким не поривав зв'язків і після того, як назавжди виїхав із Полтавської губернії. Тому не дивно, що це, одне з найповажніших та найстаріших в Росії Товариств у 1904 р. обрало його своїм Почесним членом. У своїй промові з цього приводу Президент Полтавського сільськогосподарського товариства Д.К. Квітка відмітив, що «заслуги его по пересмотру вопроса о глубокой и мелкой пахоте несомненны и никем из членов общества не забыты». Справедливі та пророчі слова, які підтвердило сучасне життя. І сталося це тому, що В.О. Кудашев завжди вважав, що саме наука відіграє провідну роль у розвитку сільського господарства, і він керувався життєвим кредо: «Всё пройдёт, всё минёт – одна правда останется».